

Als niet kan wat moet, dan moet wat kan In gesprek met Joachim Scheepers o.f.m. cap.

Joachim Scheepers o.f.m. cap. (Geldrop, 1931) was decennialang hét gezicht van de Commissie Kerkrechtelijke Aangelegenheden Religieuzen (voortaan: KAR), waar hij vanaf de oprichting bij betrokken was. Na veertig jaar (!) nam hij in september 2006 afscheid en woonde voor het laatst een KAR-vergadering bij. In deze bijdrage gaat het om de kerkjurist Joachim Scheepers en de betekenis van de Commissie KAR voor religieuzen.

Vorming

Van zijn jeugd jaren herinnert hij zich onder meer de uitverkiezing om misdienaar te worden in de lokale parochiekerk van Zesgehuchten. Hij kreeg les van de Broeders van Dongen en ging twee maanden voordat hij 12 werd naar hun kostschool in Dongen. Het strikt gereglementeerde leven tijdens de laatste oorlogsjaren viel hem zwaar. Hij had veel last van heimwee en was ontsteld door het bericht van de onverwachte dood van zijn grootvader, naar wie hij als oudste kleinzoon was vernoemd. Eigenlijk wilde Joachim missionaris worden en toen hij dat liet blijken werd hij doorverwezen naar de Kapucijnen. Met 35 medescholieren begon hij zijn opleiding aan het kleinseminarie in Tilburg. Door de oorlog ontstond enige vertraging en konden de lessen pas op 5 maart 1945 van start gaan. Er werd op tal van terreinen geïmproviseerd. Zo sliepen de scholieren bijvoorbeeld in een meubeltoonzaal. Joachim voelde zich er meteen thuis. In oktober begon het tweede jaar in Beresteyn (Voor-schoten). Voor het merendeel speelde het leven zich daar af in barakken. Joachim: *De sfeer was goed, daar midden in een groot bos. Er werd veel gesport. We gingen regelmatig met zijn allen naar zee. Na de zesde klas begonnen 19 jongens in Glanerbrug aan het noviciaat. Joachim: Dat betekende echt een breuk met het vrije leventje van daarvóór. We liepen voortaan in habijt, we hadden onze portemonnee ingeleverd en ons haar was gekortwiekt. Al kwam je niets tekort, het was niet meer van jezelf. We voerden een vrij afgezonderd bestaan en kwamen amper buiten. Onze roeping moest beschermd worden. Bij twijfels werd niet zoveel stil gestaan. Je moest maar trouw alle voorschriften opvolgen, dan kwam de rest vanzelf. Het was wel vreemd om te merken dat je ineens iemand was. Bij de tandarts maakten mensen een zitplaats voor je vrij. Al met al betekende het noviciaat een grote verandering. Hierop volgden tamelijk zorgeloze jaren: drie jaar filosofie in Helmond en drie jaar theologie in Udenhout. Buiten wat handwerk – poetsen en tuinieren – werd er niet veel van ons verwacht.*

Van Joachim's jaargenoten traden er vier uit vóór de grote professie. Met 14 anderen werd hij in 1957 priester gewijd. Van deze groep mochten er negen naar de missie. Helaas behoorde Joachim niet tot de uitverkorenen. Hij kreeg de opdracht om in Rome kerkelijk recht te gaan studeren. Dat was weliswaar een tegenvaller, maar zijn vorming tot religieus had hem er op voorbereid dat zelfbestemming (nog) geen optie was.

De eeuwige stad

De verwachting dat het kerkelijk leven in Rome heel streng en strikt gereglementeerd zou zijn werd in de praktijk gelogenstraft. Joachim bewaart heel goede herinneringen aan zijn Romeinse jaren: *We woonden in totaal met 160 jonge Kapucijnen uit alle hoeken van de wereld. We volgden onderwijs aan het Gregorianum bij de Jezuïeten, want indertijd wilden we de Franciscanen nog zien te vermijden. We hadden veel vrijheid. Het was alleen al een belevenis om elke dag een half uur dwars door de oude stad te lopen naar de universiteit. Na de besloten noviciaatsjaren had je het gevoel midden in het leven te staan. Er waren ook contacten met Italiaanse 'leken' die kerkelijk recht studeerden, omdat in Italië het canonieke recht het civiel- en familierecht (nog steeds) domineert. Ondertussen ontdekte Joachim in*

Rome dat wij Nederlanders eigenlijk allemaal protestant zijn, omdat we voorschriften te letterlijk opvatten. Ook andere verschillen verrasten Joachim: *Voor ons is Kerstmis heel belangrijk, maar Italianen hechten meer aan het feest van de Epifanie (6 januari). Het zijn in Italië overwegend vrouwen, die je in de kerk ziet, terwijl de mannen even binnen lopen om te biechten en daarna weer te vertrekken. De vergelijking tussen het kerkelijk leven daar met wat je van huis uit gewend bent zorgt er voor dat je kunt relativeren.* Joachim: *De bewegingsvrijheid en de innerlijke ruimte die het leven in Rome mij boden leidden tot mijn persoonlijke ontplooiing. Vanuit een uniform en formeel gebedsleven groeide ik geleidelijk toe naar een meer individueel geloofsleven.* Die persoonlijke ontwikkelingen kregen een extra impuls doordat ze samenvielen met veranderingen, die door de kerkelijke hiërarchie geïnitieerd werden. Joachim: *Paus Pius XII stierf drie weken na mijn aankomst in Rome in 1958. Toen kwam Johannes XXIII, van wie men aanvankelijk als boerenzoon niet zo'n hoge dunk had, maar dat veranderde snel toen hij zijn plannen ontvouwde.* Deze veranderingsgezinde paus riep namelijk het Tweede Vaticaans Concilie bijeen, riep in 1960 voor het eerst in de geschiedenis van Rome een diocesane synode bijeen en stelde een commissie in tot herziening van de Codex Iuris Canonici, het kerkelijke wetboek uit 1917, wat in 1983 onder Johannes-Paulus II tot de publicatie van een nieuwe codex van canoniek recht zou leiden. De aangekondigde herziening van de codex leidde meteen al tot de formatie van commissies om die nieuwe wetteksten voor te bereiden. Joachim: *We hielden ons eigenlijk sterk bezig met futurologie en dat was heel spannend.* Hoewel hij het Tweede Vaticaans Concilie in Rome niet meer heeft meegemaakt, zorgden twee factoren ervoor dat zijn verblijf in Rome een duurzame invloed op zijn verdere leven zouden hebben. Enerzijds was deze fase cruciaal in zijn persoonlijke groeiproces. Anderzijds stond juist zijn studieterrein van het kerkelijk recht op het punt volledig vernieuwd te worden.

Joachim moest in 1962 terug naar Nederland om les te geven aan het grootseminarie in Udenhout. Vanuit het Kapucijner klooster in Den Bosch ging hij daar drie dagen per week heen. Na korte tijd werd Joachim magister van het seminarie en de officiële begeleider van de priesterstudenten. Het seminarie in Udenhout sloot in 1967, toen het verkocht werd aan de Zusters van Etten. Joachim's niet-betaalde werk bestond indertijd onder meer uit gesprekken met mensen in de biechtstoel of in de spreekkamer. In samenwerking met een psycholoog en een arts verzorgde hij een Verloofdenscursus. In Den Bosch voltooide hij zijn proefschrift over gemengde huwelijken – tussen katholieken en niet-katholieken. Joachim: *Om 21.00 u ging ik naar boven en werkte dan tot 2 à 3 uur 's nachts door aan de dissertatie. De provinciaal had me dispensatie verleend voor het nachtofficie, hoewel de gardiaan het hier niet mee eens was. Het waren twee heel intense jaren in Den Bosch, met een voortdurende uitwisseling tussen traditioneel en modern. Daar sliep men bijvoorbeeld nog allemaal in een nachthabit, terwijl wij in Rome al gewend waren aan pyama's.*

Experimenteren

Mede door toedoen van confrater Luchsius Smits werd de voorloper van de theologische faculteit in Tilburg opgericht, het GIT (Gemeenschappelijk Instituut voor Theologie). Aan dat instituut raakte Joachim verbonden als docent kerkelijk recht en tegelijkertijd werd er in 1968 een leefgroep gevormd in Tilburg-Noord, verdeeld over twee appartementen. In mei 1969 startte een tweede groep, eveneens in twee naburige appartementen. Het was een groep van zeven jongere broeders en fraters met Joachim als begeleider. Op een gegeven moment druppelden ook zusters de groep binnen. In het vijftienjarig bestaan van deze leefgroep (van 1969 tot 1984) wisselde de samenstelling voortdurend, een bekend fenomeen dat zich indertijd in veel soortgelijke woonvormen voordeed. Men ging zich geleidelijk meer en meer richten op de tijdelijke opvang van mensen in de problemen. Voor Joachim vormde dit aspect

van zijn bestaan een goed tegenwicht voor zijn betrekkelijke isolement op de theologische faculteit. Kerkelijk recht was namelijk destijds bepaald geen populair vak. Na de woelige jaren zestig zetten studenten zich af tegen alles wat zij als normerend ervaarden. Joachim heeft toen de bakens verzet door zijn aanstelling aan de universiteit in te perken (tot drie dagen) en zijn werk voor de kerkelijke rechtbank in het bisdom Rotterdam uit te breiden (tot twee dagen). Joachim was al in 1963, toen de rechtbank er net geïnstalleerd was, in Rotterdam begonnen voor een dag per week. Processen rond uittreding en echtscheiding laten de betrokkenen veelal niet onberoerd. Joachim vond het een voorrecht in zo'n cruciale levensfase mensen nabij te kunnen zijn. Het bood hem een bedding voor zijn pastorale bewogenheid.

Psychiatrie

Vanaf 1969 maakte Joachim deel uit van het bestuur van de Kapucijnen. Eenmaal binnenboord leidde dit tot een voor veel religieuzen ongetwijfeld herkenbaar patroon van twaalf jaar in het bestuur, drie jaar niet en vervolgens opnieuw voor twaalf jaar. Vanaf 1976 maakte hij deel uit van de financiële commissie van het bestuur. Extern verlegde Joachim zijn werkterrein. Hij zegde zijn baan als docent aan de theologische faculteit op en werd hoofd pastorale dienst van Stichting Het Hooghuys in Etten-Leur. Hij trad daarmee in de voetsporen van verschillende confraters, die als pastor werkzaam waren in de psychiatrie, een terrein dat ook Joachim boeide. Het was naar zijn gevoel de eerste echt vrije keuze wat werk betreft. Voorts werd hij bestuursadviseur van verschillende congregaties, onder andere van de broeders Penitenten, de broeders van Joannes de Deo, zusters Franciscanessen in Breda en zusters Clarissen. Veel constituties moesten vernieuwd worden, zeker toen vanaf 1983 de nieuwe Codex in werking was getreden.

Toen er een nieuw psychiatrisch ziekenhuis in Tilburg werd geopend (de Stichting Jan Wier) vroeg men Joachim om daar als pastor te komen werken. Dat deed hij graag, want hij kon er – meer dan in zijn eerdere pastorale functies - liturgisch opbouwend bezig zijn, afgestemd op de mensen daar. Terwijl hij in Dongen voorging in een traditionele mis organiseerde hij in Tilburg een viering met bewoners rond een grote tafel, waar samen gebeden en gelezen werd. In 1992 – na de Paasweek - sloot hij op 61-jarige leeftijd zijn betaalde loopbaan af door in de te VUT gaan. Hij kreeg meer tijd voor de orde, voor andere congregaties en om te lezen.

KAR

De Commissie Kerkrechtelijke Aangelegenheden Religieuzen (KAR) werd in het midden van de jaren zestig van de vorige eeuw opgericht om te adviseren bij problemen van religieuzen en om het religieuzenrecht op te zetten. Van 1966 tot 1972 is met mede-commissieleden als Ch. Voncken smm en I. Dekkers Csr gewerkt aan een kerkorde voor religieuzen. Ieder nam een deel voor zijn rekening en aan Joachim werd de entree in een religieus instituut, het noviciaat toebedeeld. Vanaf de invoering van de nieuwe Codex in 1983 is veel tijd besteed aan adviezen en interpretatie. In de jaren 1983-1990 werden concepten geschreven voor nieuwe constituties. Veel tijd en aandacht gingen voorts uit naar de vermogensrechtelijke reglementen. Ook hiervoor werd een serie modellen geformuleerd. Van belang was dat in 1992 in het nieuw Burgerlijk Wetboek Kerkgenootschappen en hun zelfstandige onderdelen erkend werden als rechtspersonen. In 1996 kwam een nieuw reglement uit van het RK kerkgenootschap. Al deze kerk- en civielrechtelijke regelingen en voorschriften zijn van invloed op religieuze instituten. Niet alleen op hun interne betrekkingen, maar ook op de verhoudingen in het maatschappelijk verkeer.

Joachim is van mening dat de Codex uit 1983 nog steeds deugt. Er staan veel regels in, die goed beschreven en helder uitgewerkt zijn. Hij attendeert op Canon 586, die in § 1 aan de af-

zonderlijke instituten een rechtmatige autonomie van leven en vooral van bestuur toekent, terwijl § 2 bepaalt: *Het is de taak van de plaatselijke Ordinarissen deze autonomie te handhaven en te beschermen.* Joachim verzucht: *Het is jammer dat niet alle bisschoppen de Codex goed kennen, want in deze Canon staat duidelijk de competentie geregeld van religieuzen in verhouding tot die van bisschoppen.*

De laatste tien jaren is er binnen de KAR veel nagedacht en gesproken over kwesties van bestuurbaarheid, over de fiscale en juridische positie van geassocieerden, over actualiteiten van 'Hulp en Recht' en over het stemrecht van dementerende religieuzen. Het lekenpersoneel dat vanaf de jaren zestig in religieuze instituten is komen werken is gaandeweg op meer cruciale posities terecht gekomen. Wanneer mensen van buiten – leken – betrokken worden bij de leiding van een gemeenschap of bij het bestuur moeten de verhoudingen helder geregeld worden. In het kerkelijk recht is hierover niets bepaald. De Codex is ook uiterst summier over afbouw. Twee Canones hebben betrekking op financiën respectievelijk het kleiner worden. En er is ook een bepaling over opheffing. Maar de weg er naartoe – het proces - is niet geregeld. Omtrent de positie van pastoraal werkenden binnen religieuze instituten staat niets in de Codex. Religieuzen zijn hiervoor zelf verantwoordelijk en het is goed wanneer zij die verantwoordelijkheid ook nemen. Joachim: *Waar het de interne verhoudingen betreft ben ik altijd heel streng. Structuren moeten helder zijn en alles moet goed vast liggen. Daar hebben mensen recht op. Zodat er rekening wordt gehouden met 's mensen eigenaardigheden en zij niet overgeleverd zijn aan willekeur.*

Door het specifieke karakter van de ontwikkeling van het katholicisme in ons land hebben religieuze instituten hier eerder dan in andere landen te maken met inkrimping en afbouw. Joachim: *Vandaar dat wij als eersten aanklopten in Rome voor een praktische oplossing voor de problemen rond bestuurbaarheid. Het Romeinse antwoord is typerend: vragen jullie maar, dan kunnen wij dispensatie verlenen. Op die manier behouden zij zich altijd het laatste woord voor. Toch heb ik meer fiducia in deze benadering dan in een vernieuwde Codex. Er is namelijk op zich veel ruimte in de huidige Codex. In de inleiding op de wettekst wordt het kader geschetst, waarbinnen de voorschriften geïnterpreteerd dienen te worden. Daarin wordt gesproken van de deugd van de rechtvaardigheid en van liefde, gematigdheid, menselijkheid, evenwichtigheid, billijkheid. Daar kunnen wij dus voorlopig best mee uit de voeten. Cruciaal is dat hoe je de Codex hanteert. Wat mij betreft in samenspraak en in solidariteit met anderen.*

Kom maar

Sedert zijn pensionering oefent Joachim officieel geen pastorale functie meer uit, al gaat hij op verzoek van familie en bekenden wel voor bij huwelijken, uitvaarten en doopjes. Zijn thuisbasis vond hij jarenlang in de Maranatha-kerk, maar die dreigt opgeheven te worden, nu het bisdom weigert nog langer subsidie te verlenen. Joachim ondervindt – evenals veel andere gelovigen in zijn omgeving - leed van de kerkleiding. In de Reeshof bijvoorbeeld was dankzij een pastoraal werkende een bloeiende gemeenschap opgebouwd. Toen kwam er een priester van het Janscollege en hij maakt alles kapot. Hij toont geen enkel respect voor zijn parochianen en maakt van God's huis een kille burcht. Dat is heel triest.

Twee maal per maand trekt de familie Scheepers – ze zijn nu nog met zessen – er op uit en wordt er stevig gewandeld (20 km). Voorts houdt Joachim graag de woensdagmiddagen vrij voor het seniorenkoor, hij mag graag fietsen musea bezoeken. Op donderdagmiddag is hij te vinden in de sportschool en in het voetbalstadion is hij ook vaak aanwezig, want hij heeft een jaarabonnement op Willem II. Graag zet Joachim zijn deuren, oren en hart open voor de

buren, voor zijn voormalige jaargenoten en voor de confraters met wie hij samen een regionale fraterniteit vormt. Geïnspireerd door Franciscus is het broeder zijn van elkaar voor hem het belangrijkste. Joachim: *Het is het meest typerende aspect van onze gemeenschap. Broers kunnen altijd op elkaar rekenen. Maar ze zijn niet met elkaar getrouwd. Je bent en blijft broeder. Als ze tegen me zeggen: je gedraagt je echt als een broeder, dan voel ik me vereerd. Dat is de dragende kracht, de grond van mijn religieus leven.*

WvdV